

**WCZESNONEOLITYCZNE FIGURKI ANTROPOMORFICZNE
NA PRZYKŁADZIE NOWEGO ZNALEZISKA Z LIPNICY
W WOJEWÓDZTWIE WIELKOPOLSKIM**

EARLY NEOLITHIC ANTHROPOMORPHIC FIGURINES.
A NEW DISCOVERY AT LIPNICA, WIELKOPOLSKA VOIVODESHIP

Andrzej Krzyszowski

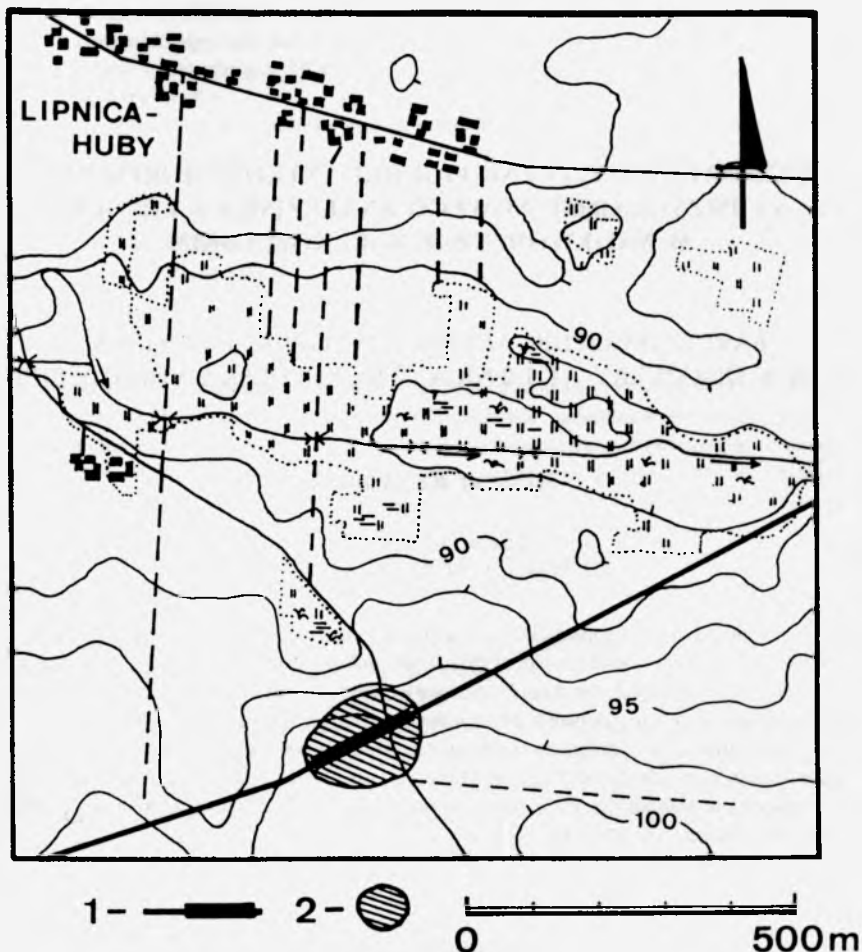
Muzeum Archeologiczne
ul. Wodna 27, 61-781 Poznań, Poland

ABSTRACT. A fragment of clay figurine was found in a Band Pottery Culture pit at Lipnica near Szamotuły during rescue excavations of the Yamal gas pipe (1996). It was probably painted and ornamented by vertically incised lines. Its compositional and formal attributes make us believe that this is a fragment of anthropomorphic, freestanding and realistically represented figurine without steatopygic features. It was either an early Neolithic idol or toy. The figurine shows similarities to alike artifacts from Central European oecumene of the Band Pottery culture (in particular in the Lower Silesia and Germany), which are characterized by their slenderness and incised ornamentation. Additionally, the painting decoration is indicative of influences from south-eastern centers of the LBK (Ukraine and Moravia).

UWAGI WSTĘPNE

W trakcie badań wykopaliskowych prowadzonych przez autora (z ramienia ONK PKZ Sp. z o.o.) jesienią 1996 r. na stanowisku nr 21 w Lipnicy koło Szamotuł, na trasie gazociągu tranzytowego, odkryto fragmenty wykonanej z gliny figurki, przedstawiającej pierwotnie postać ludzką, datowaną wstępnie na okres wczesnego neolitu. To interesujące i rzadkie na ziemiach polskich znalezisko, odkryto w jednej z jam, którą na podstawie ceramiki przyporządkowano do pozostałości ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej (KCWR), z jej tzw. fazy nutowej.

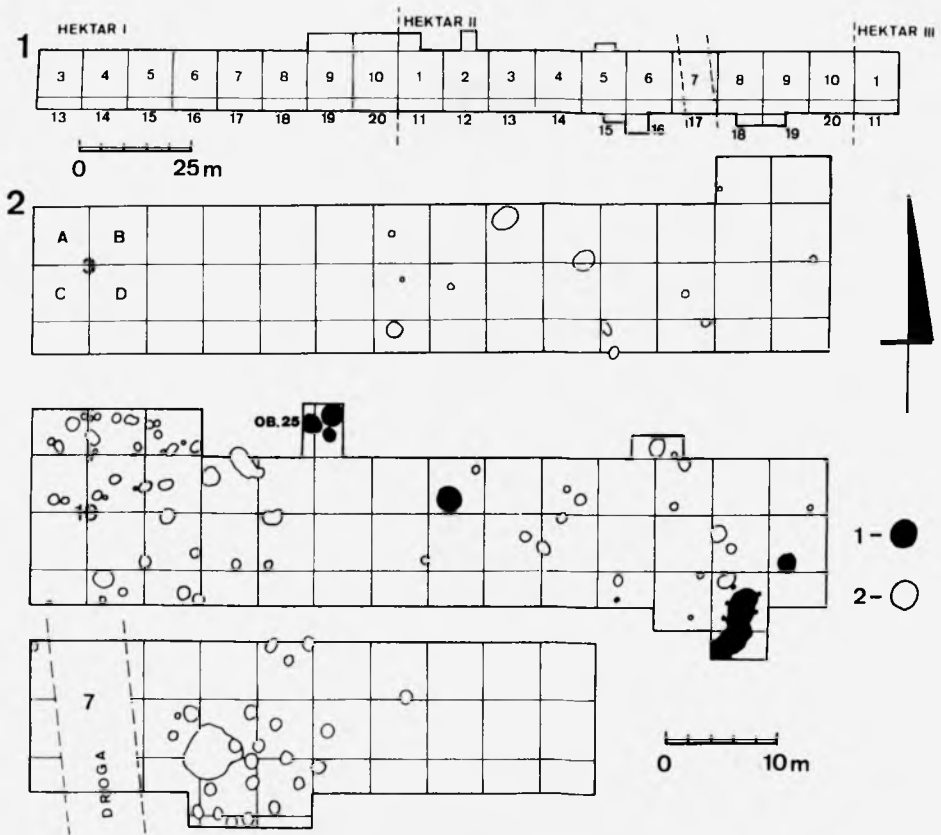
Fizjograficznie stanowisko to zajmuje obszar małej, aczkolwiek dobrze wykształconej doliny, a w jej ramach północny stok i krawędź. Dno tej doliny wypełnia nadto bezimienny ciek, a bezpośrednio przy stanowisku występuje niewielkie oczko wodne (ryc. 1). Gleba należy do urodzajnych (tzw. III klasy bonitacyjnej) i strukturalnie przypomina czarne ziemie kujawskie.

Ryc. 1. Lipnica, gm. Szamotuły, woj. wielkopolskie, stan. 21. Lokalizacja stanowiska: 1 – trasa gazociągu; pogrubioną linią zaznaczono wykop archeologiczny, 2 – zasięg stanowiska (rys. A. Krzyszowski)

Abb. 1. Lipnica, Gem. Szamotuły, Woi. Wielkopolskie, Fst. 21. Lage des Fundplatzes: 1 – Gastrasse; die starke Linie markiert die Grabungsfläche; 2 – Ausdehnung des Fundplatzes (Zeichn. A. Krzyszowski)

Badaniami wykopaliskowymi na tym stanowisku objęto obszar o powierzchni 2660 m^2 , odkrywając łącznie 111 obiektów nieruchomych reprezentujących trzy horyzonty kulturowo-chronologiczne: kulturę ceramiki wstęgowej rytej, kulturę łużycką i kulturę pomorską (ryc. 2). W tej grupie 13 obiektów reprezentuje pozostałości osadnictwa ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej. Funkcjonalnie wśród obiektów KCWR wyróżniono 8 jam, z których dwie mają prawdopodobnie charakter mieszkalny (obiekt 22 i 23), a 5 określono jako dołki posłupowe (obiekty 26, 35, 36, 37, 38 i 39).

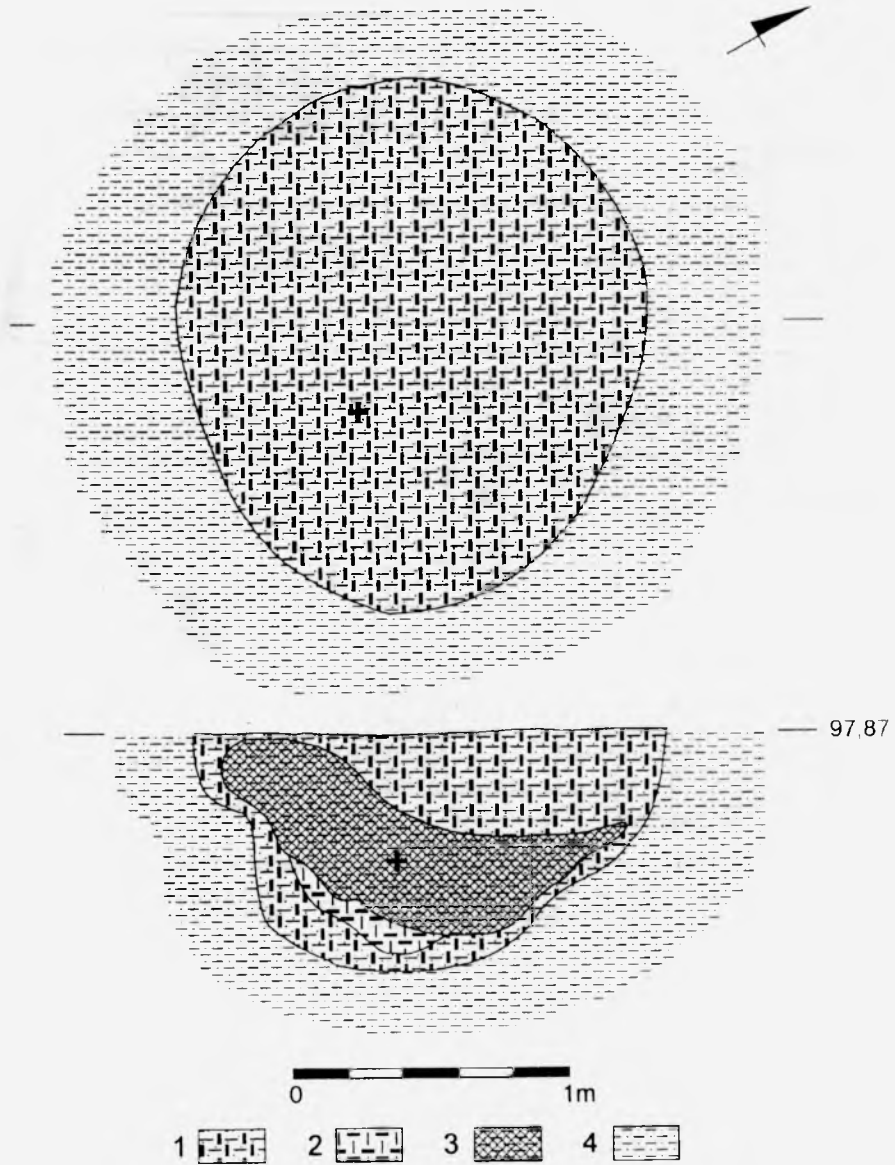

Ryc. 2. Lipnica, gm. Szamotuły, woj. wielkopolskie, stan. 21. Plan wykopu archeologicznego (1) wraz z rozmieszczeniem obiektów nieruchomych (2): 1 – obiekty KCWR, 2 – obiekty kultury lużyckiej i pomorskiej (rys. A. Krzyszowski)

Abb. 2. Lipnica, Gem. Szamotuły, Woi. Wielkopolskie, Fst. 21. Grabungsplan (1) mit der Verteilung der Befunde (2): 1 – Befunde der Linienbandkeramik, 2 – Befunde der Lausitzer und der Pommerschen Kultur (Zeichn. A. Krzyszowski)

Szczególnie interesującym obiektem tej kultury okazała się jama (odpawkowa), oznaczona jako obiekt 25. W jej wypełniku znaleziono fragmenty analizowanej figurki. Obiekt był usytuowany w środkowej części wykopu i wystąpił w bezpośrednim sąsiedztwie dwóch innych jam KCWR (nr 40 i 41).

Zarys obiektu 25 ukazał się na głębokości 42 cm od współczesnej powierzchni gruntu i miał kształt lekko owalny, o wymiarach 184 × 160 cm (ryc. 3). Na poziomie stropu treść kulturową tworzył ciemnoszary, lekko gliniasty piasek, z udziałem pierwotnej próchnicy. W partii centralnej wypełnik zmieniło się w czarny, lekko gliniasty piasek z udziałem spalenizny i pierwotnej próchnicy o głębokości około 38 cm. W tej ostatniej z opisanych warstw wystąpiło prawie 90% ruchomego materiału zabytkowego, w tym fragmenty figurki. Poniżej zalegała dość cienka warstwa (10–12 cm) jasnoszarego i bar-

Ryc. 3. Lipnica, gm. Szamotuły, woj. wielkopolskie, stan. 21. Rzut poziomy i profil jamy KCWR (obiekt 25): 1 – ciemnoszary, lekko gliniasty piasek, 2 – jasnoszary, bardzo mocno gliniasty piasek, 3 – czarny, lekko gliniasty piasek z udziałem spalenizny, 4 – ciemno-żółto-brązowa surowa glina, lekko spiaszczona; krzyżykiem oznaczono miejsce znalezienia figurki (rys. J. Sawicka i W. Kudra)

Abb. 3. Lipnica, Gem. Szamotuły, Woi. Wielkopolskie, Fst. 21. Planum und Profil der linienbandkeramischen Grube (Objekt 25): 1 – dunkelgrauer, leicht lehmiger Sand, 2 – hellgrauer stark lehmiger Sand, 3 – schwarzer, leicht lehmiger Sand mit Brandspuren; 4 – ocker-bräunlicher Lehm, leicht sandig. Mit einem Kreuz ist die Position des Figürchens markiert (Zeichn. J. Sawicka u. W. Kudra)

dzo mocno gliniastego piasku, pozbawionego udziału pierwotnej próchnicy i przechodzącego ponownie w partii spągowej w szary i ciemnoszary lekko gliniasty piasek. Całkowita głębokość tego obiektu wynosiła 82 cm, a jego kształt był zbliżony do nieckowatego. Calec tworzyła z kolei ciemno-żółto-brązowa i lekko spiaszczona glina

Z obiektu wydobyto 207 fragmentów ceramiki, z których część udało się zrekonstruować (por. ryc. 6, 7), 7 przedmiotów krzemianych, 10 grudek polepy oraz nieliczne i drobne fragmenty kości zwierzęcych. Gliniana figurka została znaleziona w czterech ułamkach, które zalegały w środkowej części jamy, na głębokości 0,88 m od współczesnego poziomu ziemi (ryc. 3).

ANALIZA FORMALNA

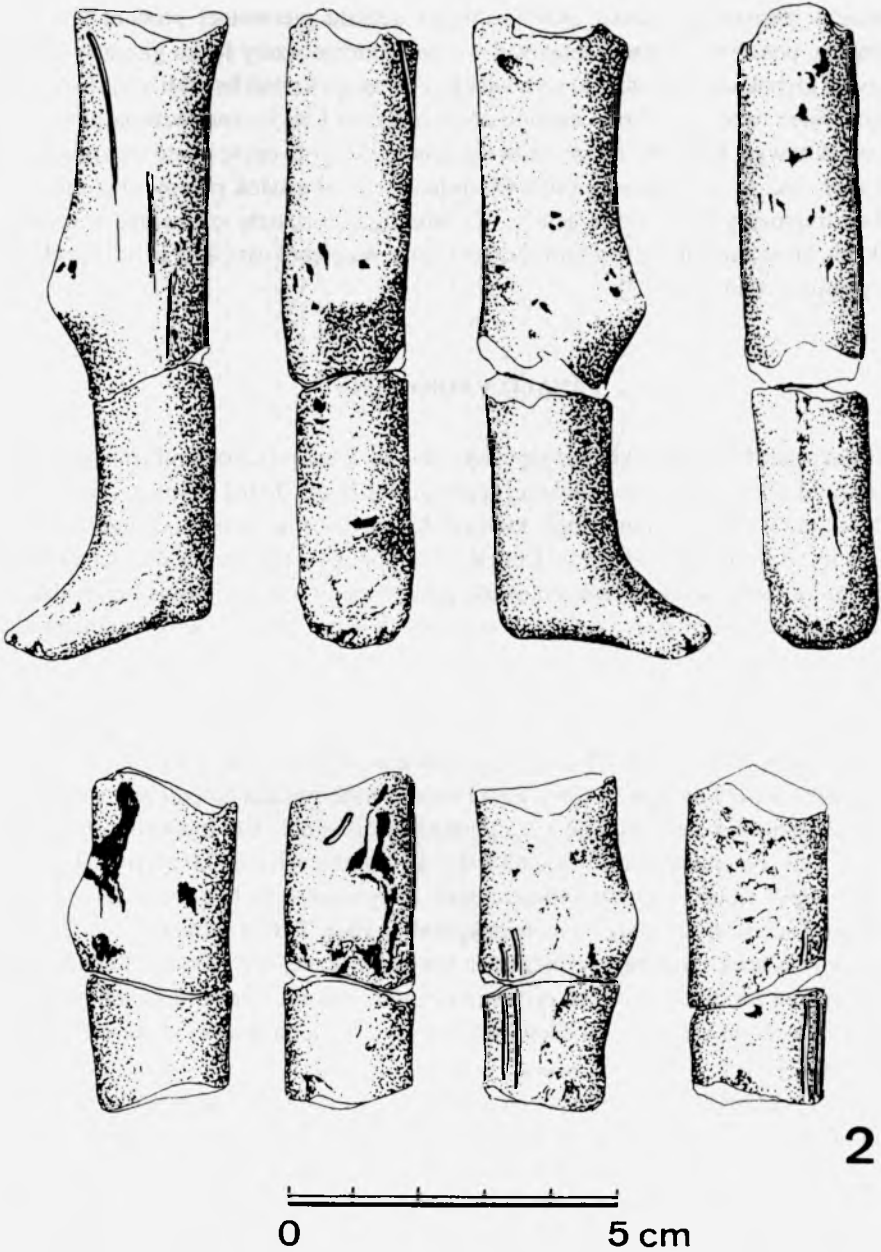
Na pozostałości figurki składają się cztery ułamki, które po rekonstrukcji tworzą dwie kończyny dolne, najprawdopodobniej postaci ludzkiej. Jedna z nich, zachowana w całości, ma wymodelowaną stopę, której palce zaznaczono za pomocą trzech wyraźnych nacięć, wykonanych od spodu. Kończyna ta, podobnie jak ułamek drugiej, ma identycznie uformowane kolana, zaakcentowane zgrubieniami w części frontalnej. Kolana są ponadto zaznaczone proporcjonalnie w stosunku do całej długości nóg. Fragment nogi z zachowaną stopą nie ma natomiast wymodelowanych kostek.

Kończyna dolna prawa jest całkowicie zachowana (od stopy do biodra) i ma długość 10,1 cm. Jej średnica na wysokości uda wynosi 2,0 cm, zaś na wysokości piszczela 1,8 cm, długość stopy liczy 3,1 cm, a jej szerokość 1,8 cm (ryc. 4:1).

Fragment lewej kończyny dolnej, z zachowaną tylko częścią goleniową, ma długość 5,3 cm, co stanowi zapewne około 1/2 jej pierwotnej długości. Średnica powyżej kolana wynosi 2,2 cm, natomiast poniżej kolana waha się w granicach 1,8–2,0 cm (ryc. 4:2).

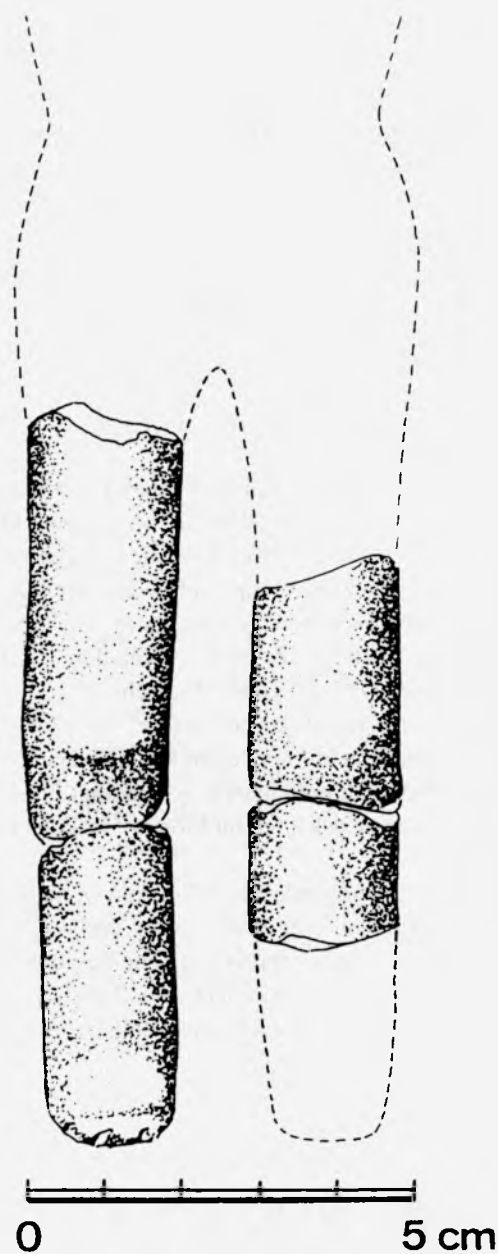
Obie części figurki były prawdopodobnie malowane, i to być może na całej powierzchni. Zachowały się jedynie nieliczne, drobne ślady farby (?) (na ryc. 4:1–2 – zaznaczono je czarną szrafurą), wymagające specjalistycznej weryfikacji. Ponadto obie nogi figurki są zdobione pionowo rytymi żłobkami, zlokalizowanymi na ich bocznych powierzchniach: na jednej – na części udowej (ryc. 4:1), na drugiej – na części goleniowej (ryc. 4:2).

Figurka w przełomie i na powierzchni zewnętrznej jest barwy jasnożółtej, a jedynie wewnątrz ma zabarwienie szare, będące zapewne skutkiem działania odmiennych temperatur podczas wypału. Na powierzchni zewnętrznej zachowały się miejscami ślady ziemistej patyny, powstałej prawdopodobnie po wytarciu się farby, którą nałożono przypuszczalnie dopiero po wypale przedmiotu. Powierzchnie są lekko szorstkie, bez połysku. Gлина, której użyto jako tworzywa jest miąka, dość tłusta, starannie wyrobiona, miejscami schudzona domieszką mineralną w postaci drobnoziarnistego tłucznia i piasku, choć spotyka się też pojedynczo gruboziarnisty tłuczeń o średnicy ziaren nawet ponad 4 mm. Przyjmując, iż długość zachowanej nogi wynosiła około 10 cm można założyć, że pierwotna wysokość figurki miała 20–23 cm (ryc. 5). Figurkę ulepiono za-

Ryc. 4. Lipnica, gm. Szamotuły, woj. wielkopolskie, stan. 21. Fragmenty figurki glinianej: 1 – kończyna prawa, 2 – fragment kończyny lewej (rys. J. Sawicka)

Abb. 4. Lipnica, Gem. Szamotuły, Woi. Wielkopolskie, Fst. 21. Fragmente des Tonfigürchens: 1 – rechte Extremität; 2 – linke Extremität (Zeichn. J. Sawicka)

Ryc. 5. Lipnica, gm. Szamotuły, woj. wielkopolskie, stan. 21. Rekonstrukcja figurki (rys. J. Sawicka)

Abb. 5. Lipnica, Gem. Szamotuły, Woi. Wielkopolskie, Fst. 21. Rekonstruktion des Figürchens
(Zeichn. J. Sawicka)

pewne z kilku kawałków surowca. Przedmiot ten został rozbity jeszcze w czasach pierwotnych, o czym można wnioskować po skorodowanych przełomach.

Rekonstrukcja całej figurki nie jest możliwa. Nie ulega jednak wątpliwości, że realistycznie wymodelowano obie nogi, w tym kolana i stopę z palcami, zamarkowanymi nacięciami. Zdaje się, że chodzi o pierwotnie pełnoplastyczną i wolno stojącą figurkę postaci ludzkiej, której nogi są lekko rozstawione i mają płaskie stopy. Kształt innych partii figurki (korpus, głowa i ręce) można jedynie hipotetycznie sugerować na podstawie analizy porównawczej (por. niżej). Niemniej z zachowanych pozostałości figurki można wnosić, iż wytwór ten reprezentuje dość wysoki poziom pod względem plastycznego oddania anatomicznych cech ciała ludzkiego.

ANALIZA PORÓWNAWCZA

Obecnie spróbujemy określić miejsce figurki z Lipnicy w zbiorze wytworów podobnych znalezisk przypisanych KCWR i kulturze wstęgowej klutej (KCWK), pochodzących przede wszystkim z terenu Polski. Kwestię tę rozpatrzemy na płaszczyźnie kompozycyjnoformalnej i tematycznej, biorąc pod uwagę, nieliczne jak dotąd odnośne znaleziska figurek i ich fragmentów w obrębie inwentarzy obu kultur wstęgowych (m.in. z Głogowa-Nosocic¹, Strzelina², Starego Zamku³ – woj. dolnośląskie, Raciborza-Ocic⁴ – woj. śląskie, Nowej Huty-Pleszowa⁵ Jaskini Wierzchowskiej⁶, Ojcowa⁷ – woj. małopolskie, Przybranowa – woj. kujawsko-pomorskie⁸, ze Złotej – woj. świętokrzyskie⁹) czy też z zasobów ukraińskiej kultury ceramiki malowanej (trypolskiej), ujawnionych na przedwojennych obszarach południowo-wschodniej Polski¹⁰. Odwołujemy się też do znacznie liczniejszych znalezisk z terenu Moraw¹¹ i z kolei nielicznych z obszaru Niemiec¹².

Z przeglądu figurek, a raczej wyłącznie ich uszkodzonych fragmentów pochodzących z ziem polskich, wynika, że są to realizacje zróżnicowane pod względem kształtu, wielkości i stopnia schematyzacji. Generalnie reprezentują one typ idoli steatopygicznych. Na ich tle pozostałości figurki z Lipnicy, mimo ułamkowości zachowania, wyróżniają się – jak się wydaje – dość realistycznym potraktowaniem dolnej części przedstawionej posta-

¹ Seger 1916, s. 15, ryc. 52.

² Wojciechowski, Cholewa 1995, s. 158–161, ryc. 8, tabl. III f.

³ Romanow 1977, ryc. 20.

⁴ Seger 1916, s. 8, ryc. 21; Jankowska, Wojciechowska 1973, ryc. 6b.

⁵ Godłowska 1964, ryc. 14e; Rachwaniec 1976, ryc. 1, 2.

⁶ Kostrzewski 1948, s. 136, tabl. 53:5.

⁷ Rook 1980, s. 39, ryc. 8a, b.

⁸ Czerniak 1994, s. 51, ryc. 14:13.

⁹ Podborský 1985, tabl. IX:5.

¹⁰ Cehak 1933, s. 166–193; Majewski 1938, s. 64–86.

¹¹ Podborský 1985, s. 21–191.

¹² Höckmann 1965, s. 1–34; Kaufmann 1976, s. 78–80.

ci. Można nawet stwierdzić, iż okaz lipnicki nie mieści się w konwencji realizowanej przez ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej na terenie jej polskiej ekumeny. Nogi są bowiem opracowywane w KCWR czy KCWK z reguły schematycznie i mają najczęściej kształt stożka, szerokiego w biodrach i zwężającego się ku dołowi lub są zwarte i jedynie oddzielone bruzdą, ale wówczas najczęściej z uwydatnieniem steatopygicznych pośladków¹³. W figurce z Lipnicy – dzięki układowi górnej części nogi – nie można się spodziewać silnego zaakcentowania bioder i – co za tym idzie – nadmiernego uwydatnienia pośladka.

Schematyzacja modelunku dolnych partii figurek KCWR postępowała w kierunku łączenia obu nóg. Ta tendencja doprowadziła w końcu do zgrubienia dolnej partii postaci, tak samo szerokiego, jak tułów. Przejście ze stylu „realistycznego”, do jakiego zaliczamy okaz z Lipnicy, do typu „schematyczno-naturalistycznego” i dalej „geometrycznego” ma swoją sekwencję chronologiczną. „Realizm” uznaje się bowiem powszechnie za zjawisko starsze w ciągu typologicznym od figurek wykonanych schematycznie, choć oba te nurty rozwijały się chyba przez pewien czas równoległe¹⁴.

Konkludując tę część analizy można stwierdzić, że figurka z Lipnicy jest przykładem figurki wolno stojącej, wykonanej w stylu „realistycznym”, o nogach modelowanych oddzielnie i prawdopodobnie dość dużej (ok. 20–23 cm) oraz starannie wykonanej i dekorowanej ornamentem rytym i może malowanej farbą. Rekonstruowana jej pierwotna wielkość odpowiada niektórym całkowicie zachowanym figurkom, na przykład egzemplarzowi z Koszyłowiec na Ukrainie, o wysokości 24,7 cm¹⁵, z obszaru kultury trypolskiej. Także długość jednej z nóg figurki z Lipnicy odpowiada wielkościom odpowiedników ze stanowisk tej kultury na Ukrainie, na przykład nogi figurki z Koszyłowiec, o długości 11,6 cm i 8,7 cm¹⁶, czy też z pokrewnej jej kultury na Morawach, na przykład fragmentów nóg z miejscowości Střelice¹⁷, o długości 8,2 i 7,8 cm. Znamy zarówno analogie modelunku kolan¹⁸, jak i palców u stóp, zaznaczonych nacięciami¹⁹.

Czy równie realistycznie wykonane były pozostałe części omawianej figurki – trudno powiedzieć. Generalnie zaprzecza temu stylistyka dotąd znanych figurek kultur wstęgowych z ziem polskich, ponieważ zarówno głowa, jak i ręce były z reguły wykonane w sposób schematyczny; wyjątki są bardzo nieliczne²⁰. Podobną uwagę można odnieść także do znalezisk z terenu Moraw²¹.

W przypadku ewentualnego malowania, analizowana figurka z Lipnicy znajduje szereg analogii przede wszystkim w zasięgu kultury ceramiki malowanej na

¹³ Seger 1916, s. 8, ryc. 21, s. 15, ryc. 52; Cehak 1933, np. tabl. I:1, 3, 5, III:3; V:7; Majewski 1938, ryc. 1, 2, 6, 7, 21.

¹⁴ Cehak 1933, s. 190–193; Majewski 1947, s. 107–110; 1971, s. 28–31; Marešová 1971, s. 70–72; Podborský 1985, tabl. IV).

¹⁵ Cehak 1933, tabl. I:1.

¹⁶ Cehak 1933, tabl. VIII:7, 9.

¹⁷ Marešová 1971, tabl. XVI:7, 8.

¹⁸ Np. Cehak 1933, tabl. I:1; Marešová 1971, tabl. XVI:8.

¹⁹ Np. Cehak 1933, tabl. II:7, 8; Baumann 1976, ryc. 4a.

²⁰ Cehak 1933, tabl. III:4.

²¹ Marešová 1971, tabl. I–II, IV–XVII; Podborský 1985, tabl. I–117.

Ukrainie²² czy też morawskiej ceramiki malowanej, gdzie, jak podaje Podborský²³, malowane figurki stanowią około 10% całości zbioru. Malowanie, najczęściej czerwoną i żółtą farbą lub ochrą, obejmowało tam całą powierzchnię figurki, o co podejrzewamy właśnie okaz z Lipnicy. Kolejnym elementem dekoracji, występującym na figurkach „wstęgowych” – zanotowanym również na okazy z Lipnicy – jest rycie żłobków lub wyciskanie kropek²⁴. Ornament ryty pokrywa zarówno całą powierzchnię figurek lub poszczególne części ciała, a więc nogi czy ręce. Bardzo zbliżony do lipnickiego ryty ornament mają nogi figurek z terenu Niemiec²⁵.

Dekorowanie figurek ornamentem malowanym lub rytym bywa uważane przez niektórych badaczy za kryterium identyfikacji płci. Mianowicie brak tej cechy lub rzadkie występowanie odnosi się do figurek męskich, choć i tu spotyka się wyjątki²⁶. Przyjmuje się również, iż postacie męskie były przedstawiane z reguły w postawie stojącej. Akceptując powyższe uwagi można by przypuszczać, że większość cech analizowanej figurki wskazuje na to, że mamy do czynienia z wyobrażeniem postaci męskiej. Na podstawie obserwacji cech plastyki figuralnej południowo-wschodniej Europy, objętej w dobie wczesnego i środkowego neolitu zasięgiem szeroko pojętych kultur „wstęgowych”, jestem jednak przeciwnego zdania. Tamtejszy główny typ przedstawień figuralnych to naga postać kobieca, typ wiązany najczęściej z etosem neolitycznej bogini. Idea ta, ukształtowana w bliskowschodnich centrach cywilizacyjnych, przeszła w trakcie swego rozprzestrzenienia się na terenach ościennych także swoistą ewolucję morfologiczną. Zjawisko to, dotyczące również ziem polskich, objętych zasięgiem kultur cyklu nadduńskiego (wstęgowego), ukazuje narastająca tendencja do wysmuklania figurek, przeciwna do silnego z reguły akcentowania masy ciała w plastyce krajów śródziemnomorskich. Zdaniem niektórych autorów miałyby to odzwierciedlać różnicowania fizycznoantropologiczne ludów zamieszkujących „wstęgową” ekumenę²⁷. Fragment figurki z Lipnicy dobrze wplata się – jak sądzę – w wyżej zasygnalizowane tendencje. Mimo braku ścisłych analogii do tej figurki wydaje się ona jednak bliższa konwencjom przedstawień figuralnych stosowanym na terenie środkowoeuropejskiej (Dolny Śląsk, Niemcy) ekumeny kultur wstęgowych (tendencja do wysmuklania postaci, rycie ornamentu), jednakże przez fakt prawdopodobnego malowania, okaz ten odzwierciedlałby także impulsy z centrów południowo-wschodnich cyklu „wstęgowego” (Ukraina, Morawy).

Także jego funkcja, jako prawdopodobnie wczesnoneolitycznego idola, wydaje się nie budzić wątpliwości²⁸, choć oczywiście nie można wykluczyć również prozaicznej funkcji typu utylitarnej (zabawka?).

²² Cehak 1933, s. 180–183, tabl. II:1, III:1, V:3.

²³ Podborský 1985, s. 92.

²⁴ Np. Seger 1916, ryc. 21, 52; Höckmann 1965, ryc. 1:1, 3, 4, 7, 9, 2:1, 4, 5, 3:6, 4:1, 3, 4, 5:1, 3, 5, 6, 8, 6:1, 2; Kaufmann 1976, ryc. 3h; Czerniak 1994, ryc. 14:13.

²⁵ Höckmann 1965, ryc. 5:5, 8; Kaufmann 1976, ryc. 3b, c.

²⁶ Cehak 1933, s. 187, tabl. VIII:6.

²⁷ Cehak 1933, s. 191; Gleń, Kaczanowski 1976, s. 77–78; Podborský 1985, s. 95n.

²⁸ Cehak 1933, s. 228–235; Majewski 1938, s. 63–86; Jankowska, Wojciechowska 1973, s. 117–131; Podborský 1985, s. 149–166; por. także Gediga 1970, s. 174–229.

Z kolei fakt pierwotnego „pokawałkowania” tego typu figurek jest interpretowany w literaturze przedmiotu jako zabieg intencjonalny, związany najczęściej z obrzędowością sepulkralną²⁹. Częściowo tylko zbadana osada w Lipnicy nie pozwala odnieść się do tej hipotezy.

WNIOSKI

Odkryty w Lipnicy koło Szamotuł wczesnoneolityczny ceramiczny wytwór plastyczny – na podstawie przeprowadzonej analizy morfologicznej i porównawczej – z dużym prawdopodobieństwem można zakwalifikować do pełnoplastycznej rzeźby, przedstawiającej w sposób realistyczny idola, zapewne żeńskiego. Byłoby to pierwsze tego rodzaju znalezisko coraz liczniej odkrywane ostatnio na terenie tego makroregionu (np. Racot, stan. 18 i 25)³⁰, w tym również w ramach badań archeologicznych na gazociągu jamalskim (m.in. Otorowo, stan. 41: badania M. Wróbla w 1995–1996 r.; Otorowo, stan. 66: badania A. Krzyszowskiego w 1995–1996 r.; Kowalewko, stan. 12 i 13: badania T. Skorupki w 1996–1997 r. czy Brodziszewo, stan. 5 i 35: badania T. Łaskiewiczza i A. Stempin w 1995 r.)³¹, kreślą dość zwartą i dynamiczną ekumenę, która kontynuowała model kultury materialnej i duchowej, przyniesiony z obszarów macierzystych (naddunajskich). Datowanie części tych zespołów (są jeszcze w trakcie opracowywania) odnosi się, co jest szczególnie interesujące, również do tzw. fazy nutowej (Otorowo, stan. 66), a więc dość wczesnej w rozwoju tej kultury na Niżu Polskim. Podobnie można określić chronologicznie kilkanaście obiektów nieruchomych z analizowanej osady w Lipnicy. Szczegółową chronologię tego stanowiska opieramy na zbiorze około 500 fragmentów ceramiki naczyniowej, wśród których 207 (ryc. 6, 7) pochodzi z analizowanego obiektu 25, zawierającego przedmiotową figurkę antropomorficzną.

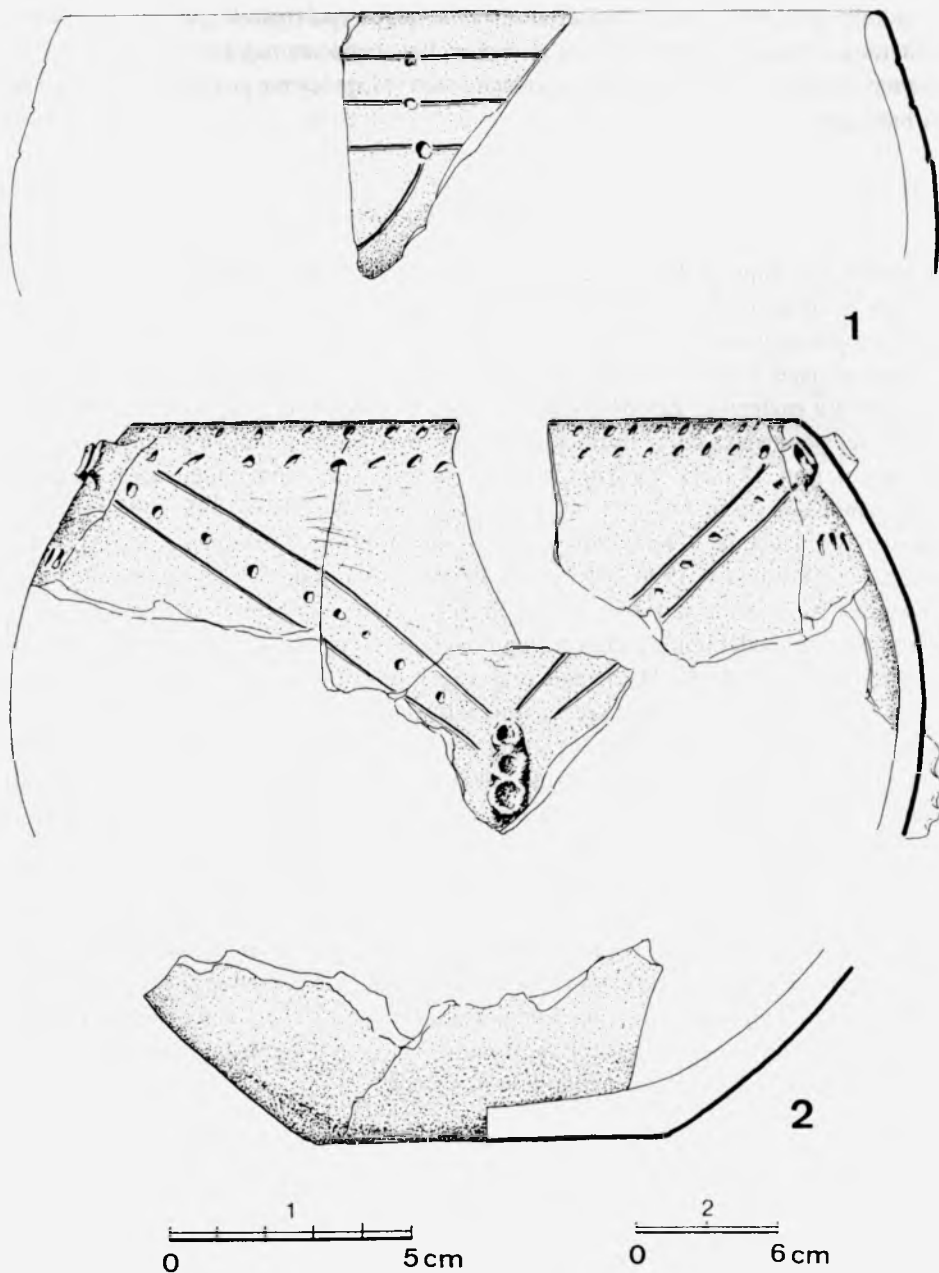
Pewną wskazówką chronologiczną, prócz cech stylistyki ceramiki naczyniowej, jest morfologia dolnej partii figurki (por. wyżej), wplatająca się w rozwój plastyki figuralnej „wstęgowców”, biegnąca w kierunku zaniku modelowania każdej nogi z osobna. Figurka lipnicka wykazuje więc cechy starszych realizacji, co potwierdzają również ustalenia w tym zakresie dokonane dla terenów morawskich³².

²⁹ Majewski 1947, s. 104n.; 1971, s. 13, 14.

³⁰ „Informator Archeologiczny” 1985, s. 33; 1986, s. 30; 1987, s. 41.

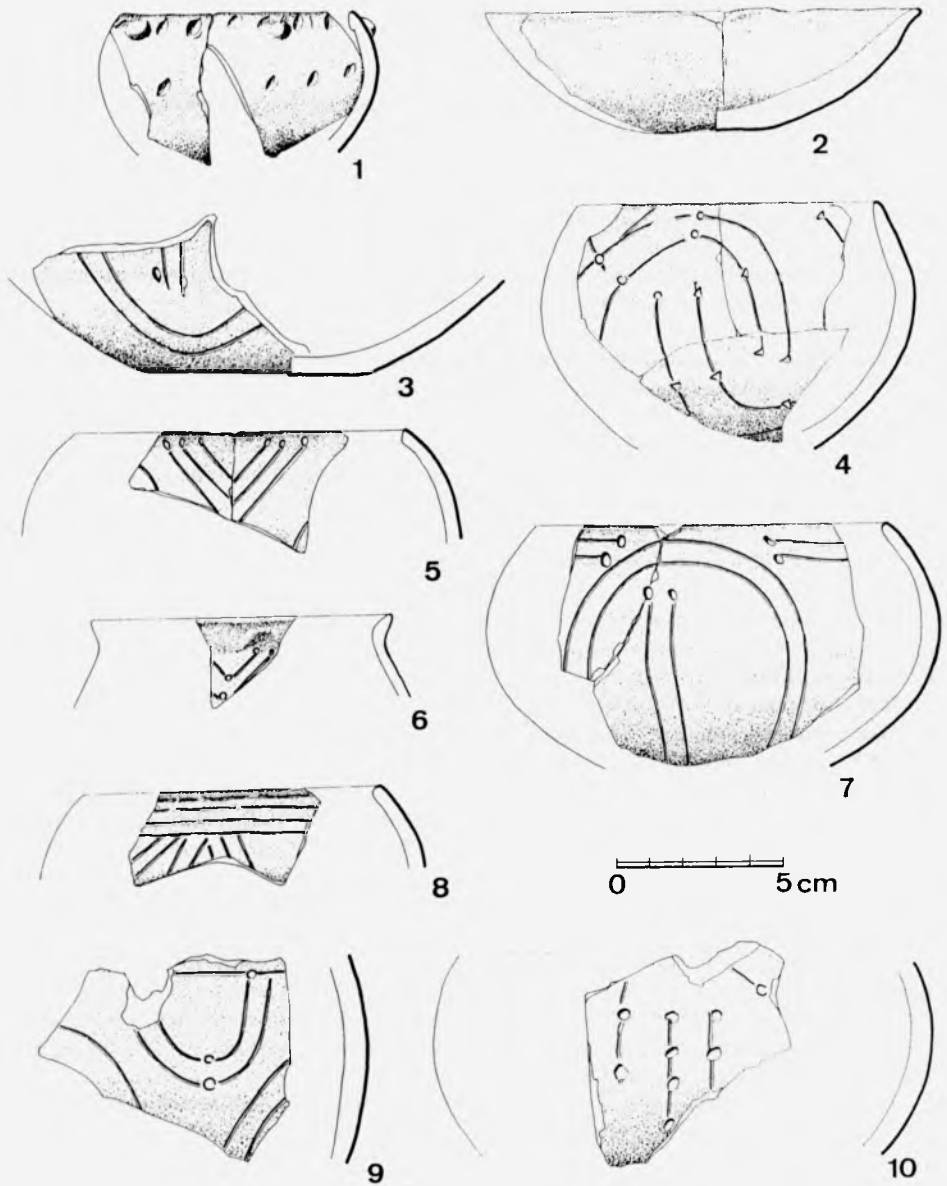
³¹ Dziękuję za przekazane informacje autorom tych badań: M. Wróblowi, T. Skorupce, T. Łaskiewiczowi i A. Stempin.

³² Marešová 1971, s. 7–72; Podborský 1985, tabl. IV.

Ryc. 6. Lipnica, gm. Szamotuły, woj. wielkopolskie, stan. 21. Wybór ceramiki z obiektu 25 (rys. J. Sawicka)

Abb. 6. Lipnica, Gem. Szamotuły, Woi. Wielkopolskie, Fst. 21. Keramikauswahl aus Objekt 25
(Zeichn. J. Sawicka)

Ryc. 7. Lipnica, gm. Szamotuły, woj. wielkopolskie, stan. 21. Wybór ceramiki z obiektu 25 (rys. J. Sawicka)

Abb. 7. Lipnica, Gem. Szamotuły, Woi. Wielkopolskie, Fst. 21. Keramikauswahl aus Objekt 25
(Zeichn. J. Sawicka)

BIBLIOGRAFIA

- Baumann W.
1976 *Funde figürlicher Darstellungen der Bandkeramik aus Sachsen*, „Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte” Jg. 60, s. 97–107.
- Cehak H.
1933 *Plastyka eneolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce* [Réf.: L’Art plastique dans la culture énéolithique de la céramique peinte en Pologne], „Światowit” t. XIV, s. 164–252.
- Czerniak L.
1994 *Wczesny i środkowy okres neolitu na Kujawach 5400–3650 p.n.e.* [Sum.: Early and middle period of the Neolithic in Kujavia], Poznań.
- Gediga B.
1970 *Motywy figuralne w sztuce ludności kultury łużyckiej* [Sum.: Figure motifs in the art of the people of Lusatian culture], Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Gleń E., Kaczanowski K.
1974 *Próba oceny typu antropologicznego figurki znalezionej na stanowisku Kraków-Pleszów* [Sum.: An attempt to identify the anthropological type of the figurine found on the site of Kraków-Pleszów], „Sprawozdania Archeologiczne” t. XXVIII, s. 77–78.
- Hoffmann E.
1963 *Die Kultur der Bandkeramik in Sachsen*, Berlin.
- Höckmann O.
1965 *Menschliche Darstellungen in der bandkeramischen Kultur*, „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz” Jg. 12, s. 1–34.
„Informator Archeologiczny”.
1985 *Badania. Rok 1984*, Warszawa.
1986 *Badania. Rok 1985*, Warszawa.
1987 *Badania. Rok 1986*, Warszawa.
- Jankowska H., Wojciechowska D.
1973 *Figurka antropomorficzna z Wrocławia-Księża Wielkiego* [Sum.: The anthropomorphic figurine of Wrocław-Księża Wielkie], „Silesia Antiqua” t. XV, s. 117–131.
- Kaufmann D.
1976 *Wirtschaft und Kultur der Stichbandkeramiker im Saalegebiet*, Berlin.
- Kostrzewski J.
1948 *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*, (w:) *Prehistoria ziem polskich*, Kraków, s. 118–360.
- Majewski K.
1938 *Plastyka terrakotowa kultury ceramiki malowanej w zbiorach lwowskich* [Zus.: Die Tonplastik der Kultur der bemalten Keramik in den Sammlungen in Lwów], „Światowit” t. XVII, s. 63–88.
1947 *Studia nad kulturą trypiłską*, „Archeologia” t. I, s. 93–138.
1971 *Idole cykladzkie w nowszych badaniach (1935–1970)* [Sum.: Cycladic idols in more recent research (1935–1970)], „Archeologia” t. XXII, s. 3–41.
- Marešová K.
1972 *Neolitická plastika na Moravě*, [Zus.: Neolithische Plastik in Mähren], „Časopis Moravského Muzea” t. 46, s. 53–78.
- Podborský V.
1985 *Těšetice-Kyjovice 2. Figurální plastika lidu s moravskou malovanou keramikou* [Zus.: Těšetice-Kyjovice II – Die figurale Plastik des Volkes mit Mährischer bemalter Keramik], Brno.
- Rachwaniec A.
1975 *Antropomorficzna główka gliniana z Nowej Huty-Pleszowa* [Sum.: An anthropomorphic head of clay from Nowa Huta-Pleszów], „Sprawozdania Archeologiczne” t. XXVIII, s. 63–76.

Romanow J.

- 1977 *Trapezowate budowle naziemne ludności kultury ceramiki wstęgowej klutej na Dolnym Śląsku* [Rés.: Les constructions trapézoïdes „surterraines” de la population de culture de la céramique rubannée poinçonnée en Basse-Silésie], „Silesia Antiqua” t. XIX, s. 27–55.

Rook E.

- 1980 *Osadnictwo neolityczne w jaskiniach Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej* [Rés.: Etude sur l’habitat néolithique dans les grottes du Plateau de Cracovie-Częstochowa], „Materiały Archeologiczne” t. XX, s. 5–114.

Seger H.

- 1916 *Die keramischen Stilarten der jüngeren Steinzeit Schlesiens*, „Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift” Neue Folge, Jg. 7, s. 1–89.

Wojciechowski W., Cholewa P.

- 1995 *Osady najwcześniejszych rolników i hodowców na stanowisku 16 w Strzelinie* [Zus.: Siedlungen der ältesten Bauern und Tierzüchter Strzelin/Strehlen. Grabungstelle Nr.16], „Studia Archeologiczne” t. XXVII, Wrocław.

FRÜHNEOLITHISCHE ANTHROPOMORPHE FIGÜRCHEN AM BEISPIEL EINES NEUFUNDES AUS LIPNICA, WOJ. WIELKOPOLSKIE

Zusammenfassung

Während der Ausgrabungen in Lipnica (Fst. 21), Woj. Wielkopolskie (Abb. 1), an der Gasleitungsstrasse wurde in einer Grube der Linienbandkeramik (Abb. 2,3) ein anthropomorphes Figürchenfragment aus Ton gefunden. Es ist die untere Partie mit zwei Extremitäten erhalten, wovon eine (die rechte) gänzlich (Abb. 4,1), von der anderen (linken) nur der Unterschenkel erhalten ist (Abb. 4,2). Beide Teile des Figürchens waren wahrscheinlich bemalt und tragen weiterhin ein Ornament aus senkrecht eingeritzten Strichen.

Das Figürchen war aus feinem, einigermaßen fetten und sorgfältig bearbeiteten Ton hergestellt, welcher mit einer mineralischen Beimengung von feinkörnigem Grus und Sand gemagert war.

Die kompositorisch-formalen Eigenheiten lassen vermuten, daß es sich um eine vollplastische und frei stehende menschliche Gestalt handelte, welche, wie allgemein üblich zu dieser Zeit, verhältnismäßig realistisch und dem Anschein nach frei von steatopygischen Zügen war, mit einzeln modellierten Beinen. Die Größenrekonstruktion des Figürchens ergab etwa 20–30 cm (Abb. 5). Ihre Funktion erfüllte sie sicher als frühneolithisches Idol oder als Spielzeug.

Zum Fund von Lipnica gibt es keine enge Analogie. Aufgrund der morphologischen und vergleichenden Analyse ist er zwar den figuralen Konventionen der mitteleuropäischen Welt der Bandkeramik (Niederschlesien, Deutschland) sehr nahestehend, jedoch spiegelt er durch die Bemalung gleichfalls Impulse aus dem südöstlichen Bandkeramikkreis (Ukraine, Moldavien) wider.

Die Datierung des Figürchens erfolgt vor allem auf der Grundlage der begleitenden (Objekt 25) Gefäßkeramik (Morphologie und Verzierung) in die sogenannte Notenphase (II) der Linienbandkeramik im polnischen Tiefland (Abb. 6; 7).

Übersetzt von Jan Schuster